

TÜRK DİLLERİNDE ‘KUZEN’ TERMİNOLOJİSİ*

*Erhan TAŞBAŞ***

Öz: Ortak aile bağlarına sahip bireyleri tanımlamada ve onlara hitap etmede evrensel bir olgu olan akrabalık kategorisi, toplumlara ve kültürlere özgü antropolojik farklılıkların da işaretlendiği terminolojik bir sistemdir. Çalışmada ele alınan “kuzen” kavramı ve bu kavramın akrabalık terminolojisinde adlandırılışı, bireyin kendi kuşağından akrabalarının ve alt kuşaktan aile üyelerinin Türk akrabalık sistemindeki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Geleneksel Türk akrabalık sisteminde anne ve baba tarafından kuzenler esasen ayrı ayrı işaretlenmektedir. Bununla birlikte babasoylu aile yapısı nedeniyle baba tarafından kuzenler, yaşlarına ve cinsiyetlerine göre kardeşler, yeğenler ve torunlarla leksik olarak eşitlenebilmektedir. Bu genel eğilim, bazı Türk dillerinde çeşitli nedenlerle değişikliğe uğramıştır. Bu çalışmada geleneksel Türk akrabalık sisteminin (GTAS) “kuzen” kavramı özelinde sergilediği görüntü değerlendirilmiş, kavramın Türk dillerindeki terimleşme süreci karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Akrabalık, aile, kuzen terminolojisi, yeğen, torun, Türk dilleri

The ‘Cousin’ Terminology in the Turkic Languages

Abstract: The category of kinship, a universal phenomenon in identifying and addressing individuals with common family ties, is a terminological system in which anthropological differences specific to societies and cultures are also marked. The lexicalization of the concept of ‘cousin’, studied in this work, is directly related to the position of the relatives vis-à-vis one’s generation and descending generations in the Turkic system of kinship. The conventional Turkic system of kinship originally uses distinct terms for cousins from the paternal and maternal lines. Nevertheless, paternal cousins may be equated with siblings, nephews/nieces and grandchildren according to gender and age due to the patrilinearity. In some Turkic languages, this general tendency has changed due to various factors. The purpose of this study is to examine the conventional Turkic system of kinship based on the concept of ‘cousin’ and to comparatively examine its lexicalization process in the Turkic languages.

Keywords: Kinship, family, cousin terminology, nephew/niece, grandchild, Turkic languages.

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 02.07.2019 - 10.03.2020

** Dr.Öğr.Üyesi, Department of Turkish Language and Culture, National Chengchi University, Taiwan. ertasbas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2107-7931.

1. Kuzen Terminolojisinin Gelişimi

19. yüzyılın sonlarında ilk defa Lewis H. Morgan'ın (1871) düzenli çalışmalarıyla bilimsel bir inceleme alanı olarak ele alınan akrabalık sistemleri, günümüzde genel olarak ana hatları Murdock (1949) tarafından belirlenmiş olan altı temel terminoloji (Hawai, Eskimo, Sudan, Iroquois, Omaha ve Crow) esasında ele alınmaktadır. Bu akrabalık sistemlerinde bazen tüm kuzenler ayrı ayrı leksik olarak işaretlenirken bazen de “kuzen” kavramı çeşitli düzeylerde sınıflayıcı terimlerle karşılanmaktadır. Örneğin, Hawai sisteminde kardeşler ve aynı kuşaktan tüm kuzenler aynı terimle karşılanırken Eskimo sisteminde anne ve baba tarafından tüm kuzenler ortak bir terimle ifade edilmektedir. Bu iki sistemin aksine Sudan sisteminde bütün kuzenler farklı terimlerle adlandırılmaktadır. Diğer taraftan Iroquois, Omaha ve Crow sistemlerinde paralel kuzenler için kardeş = kuzen ilişkisi söz konusuysen çapraz kuzenler için farklı terimler bulunmaktadır (bk. Nanda & Warms, 2007, ss. 252-254).

Oldukça geniş bir coğrafyayı temsil eden Türk dil alanı, tarihî ve modern dönemlerde yaşanan dil-kültür ilişkileri nedeniyle akrabalık terminolojileri bakımından homojenlikten uzaktır. Bu nedenle Türk akrabalık sistemlerini yukarıdaki altı temel akrabalık terminolojisinden biriyle tanımlamak mümkün değildir. Nitekim tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki akrabalık terminolojileriyle ilgili olarak bugüne kadar farklı tespitler (Omaha, Siberian generational, Sudan vb.) yapılmış (bk. Baştuğ, 1993, s. 2; Dziebel, 2007, s. 238; Murdock, 1949, s. 351), konuyla ilgili hem Türkiye’de hem de yurtdışında çeşitli çalışmalar yayımlanmıştır¹.

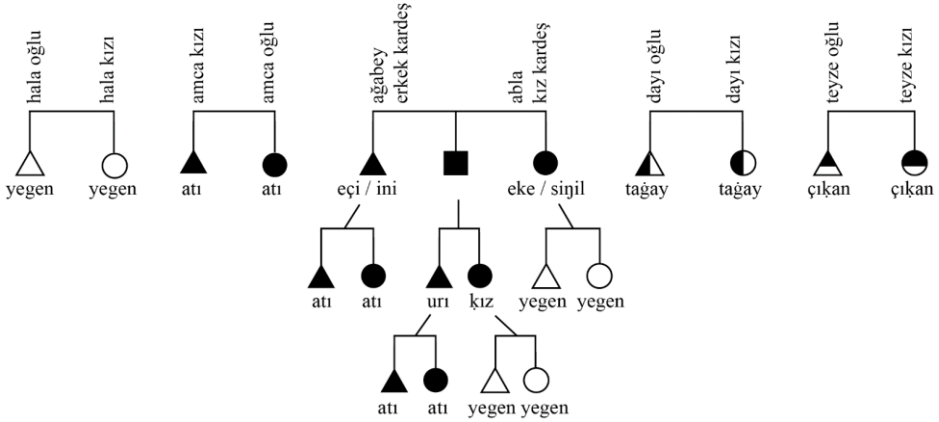
Bir akrabalık sisteminin zaman içinde değişebileceğini ve bir sistemin bir diğerine dönüşebileceğini belirten Krader (1963, ss. 6-7), örnek olarak Omaha sisteminin Kuzey Amerika ve Asya bozkırlarındaki gelişiminin birbirinden farklı olacağını, sırf terminolojik genel hatlar birbiriyle uyduğu için bir toplumda kuzenler arasındaki işbirliği, saygı ya da çatışma ilişkilerinin bir başka topluma atfedilemeyeceğini belirtmektedir. Günümüzde özellikle Orta Asya’nın bazı bölgelerinde geleneksel formunu korumuş olan Türk akrabalık sistemi, zaman içinde bölgesel farklılık (Sibirya, İç Asya, Anadolu, Çin, Kafkasya, Doğu Avrupa, Balkanlar), yaşam biçimi (göçebe, yerleşik) ve dil-kültür ilişkileri gibi çeşitli faktörler nedeniyle değişikliğe uğramıştır. Buna bağlı olarak geniş Türk coğrafyasında akrabalık sistemleri bakımından heterojen bir görüntü ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde kuzen kavramıyla ilişkili akrabalık terimleri 1) ana yanlılık-baba yanlılık, 2) kardeş-kuzen ilişkisi, 3) alt kuşak-üst kuşak ilişkisi, 4) yaş ve 5) cinsiyet gibi ölçütlere göre değerlendirilmiş, bu özellikler bakımından

¹ Bk. (Tekin, 1960; Gülensoy, 1974; Baştuğ, 1993; Yong-Song Li, 1999; Erdem, 2000; Pokrovskaya, 1961; Tsintsius, 1972).

tipik özellik sergileyen diller özelinde Türk dillerinin kuzen terminolojisi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Türk dillerinde anne ve baba tarafından diğer akrabalar (amca, dayı, hala, teyze) gibi kuzenler de Eskimo tipi akrabalık sistemine sahip Batı dillerinin (krş. Alm. Fr. *cousin*, İsp. *primo* “erkek kuzen”) aksine yaş, cinsiyet, anne-baba soyuna göre farklı terimlerle işaretlenmektedir. Bu yönüyle genel olarak Omaha tipi akrabalık sistemini yansıtan GTAS’a göre terminolojik ayırım, ilk önce anne ve baba tarafından akrabalar arasında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, baba tarafından eş kuşak (kardeş, kuzen) ve alt kuşak (yeğen, torun) akrabalar için genel ve ortak terimler (atı, yegen) kullanma eğilimi göze çarpmaktadır. GTAS’ın doğası gereği bu sözcükler çok anlamlı (*polysemous*) ve sınıflayıcı (*classificatory*) karakterde olduğu için çoğu örnekte “kardeş”, “kuzen”, “yeğen” ve “torun” kavramları leksik olarak eşitlenmiştir (bk. Taşbaş, 2019, s. 247). Bu ilişki, Köktürk akrabalık sisteminde de tespit edilebilmektedir.

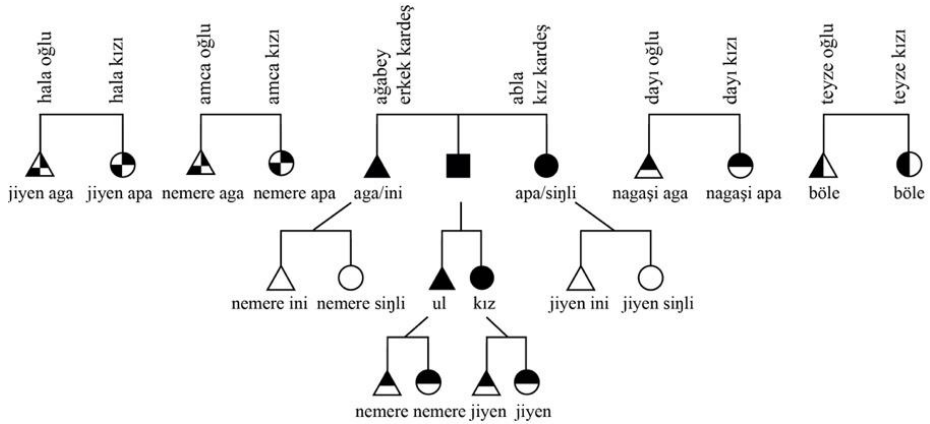
Diyagram 1. Köktürk Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi² (Daire şekli kadın akrabaları, üçgen şekli ise erkek akrabaları göstermektedir).

GTAS’ın kuzen terminolojisi açısından en tipik özelliklerinden biri olan kuşaklar arası geçişlilik, baba soylu (*patrilineal*) yapı nedeniyle kadın ve erkek akrabaların çocuklarının leksik olarak ayrılmasıyla belirlenmektedir. Buna göre hala, kız kardeş ve kız evlattan olan çocuklar (ET *yeğen*) ile amca, erkek kardeş ve erkek evlattan olan çocuklar (ET *atı*) farklı terimlerle işaretlenmektedir.

En eski biçimi Köktürkçede tespit edilebilen yukarıdaki akrabalık modeli, günümüzde geleneksel aile ve toplum yapısını terk etmemiş Türk halklarında

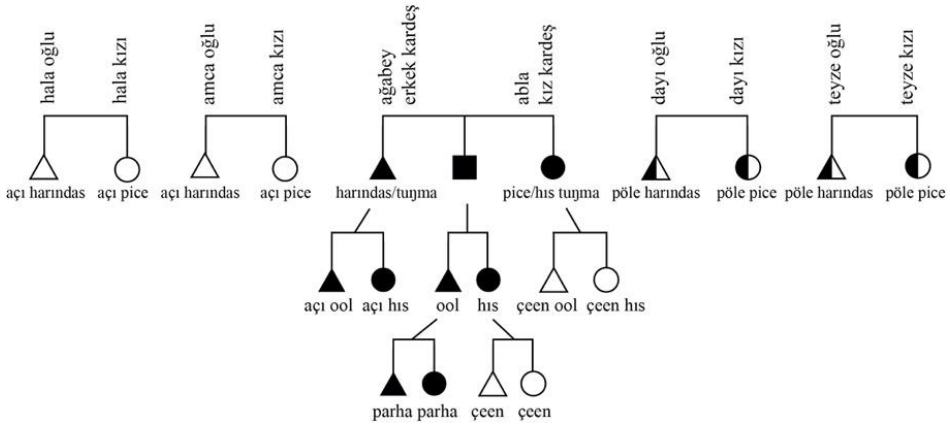
² Sharon Baştuğ’un Köktürkçe akrabalık terimleri için hazırladığı diyagramdan uyarlanmıştır. Konuyla ilgili detaylı bilgi ve orijinal diyagram için bk. Baştuğ, 1993, ss. 1-19.

birtakım değişikliklerle birlikte korunmuştur. Örneğin, Kazak akrabalık sistemi yapısal olarak Eski Türkçeyi andırırsa da dil içi ve dil dışı faktörler nedeniyle zaman içinde akrabalık terimleri farklılaşmıştır. GTAS'a uygun olarak amca, hala, dayı ve teyze çocuklarının birbirinden farklı terimlerle işaretlendiği Kazak akrabalık sisteminde kullanılan terimlerden *nemere* Farsçadan, *nagaşi* ve *böle* ise Moğolcadan girmiştir. Yine GTAS'ta olduğu gibi amca çocukları erkek kardeş ve erkek evlat çocuklarıyla, hala çocukları kız kardeş ve kız evlat çocuklarıyla leksik olarak eşitlenmiştir. Bununla birlikte yaş ve cinsiyet ayrımı; *jiyen*, *nemere*, *nagaşi* sözcüklerine *aga* “ağabey”, *apa* “abla”, *ini* “erkek kardeş”, *siñli* “kız kardeş” sözcüklerinin eklenmesiyle verilmektedir. Teyze çocukları için kullanılan *böle* terimi bu bakımdan istisnai bir yere sahiptir. Söz konusu durum, teyze çocuklarının kuzen terminolojisinde en uzak akrabalığı temsil etmesiyle açıklanabilir.

Diyagram 2. Kazak Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi (Daire şekli kadın akrabalaları, üçgen şekli ise erkek akrabalaları göstermektedir).

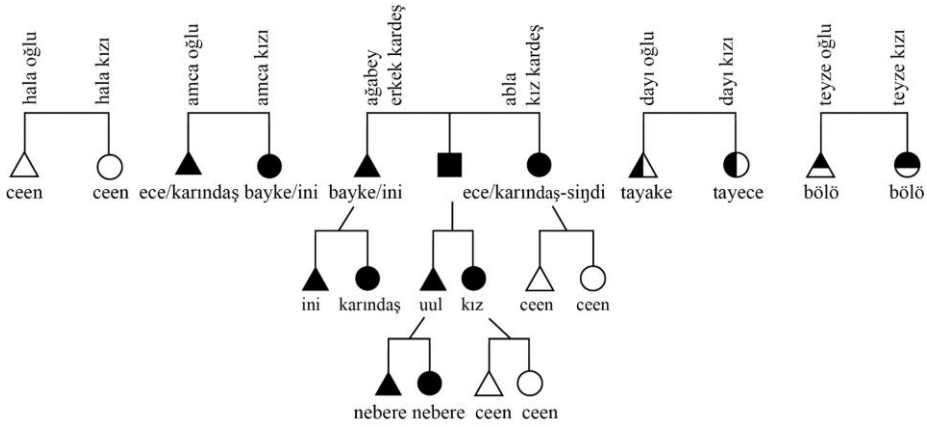
Akrabalık sistemleri, toplumun geçirdiği sosyal ve kültürel değişimlerin de terminolojik olarak kodlandığı yapılardır. Bu yönüyle GTAS, Türk kültür ve dil coğrafyasının değişik noktalarında farklı düzeylerde temsil edilmekte ya da çeşitli faktörlerin etkisi altında başkalaşabilmektedir. Bu nedenle bazı Türk dillerinde terminolojik farklılıkların yanı sıra yapısal değişiklikler de ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, Hakas akrabalık sisteminde anne ve baba tarafından kuzenler için GTAS'tan farklı olarak dört yerine iki farklı terim kullanılmaktadır. Aşağıdaki diyagramda da görüldüğü üzere bu dilde dayı ve teyze çocukları ile amca ve hala çocukları ortak terimlerle ifade edildiği için *açı* (krş. ET *atı*, Moğ. *aç*) terimi, baba tarafından kuzenleri ve erkek kardeşin çocuklarını işaretlemektedir. Kız kardeşin ve kız evladın çocukları için kullanılan *çeen* (ET *yegen*) terimi ise Eski Türkçedeki anlamını korumaktadır.

Diyagram 3. Hakas Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi (Daire şekli kadın akrabaları, üçgen şekli ise erkek akrabaları göstermektedir).

GTAS'ta eş kuşak ve alt kuşak akrabalar için kullanılan terimler genel olarak cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmemektedir. Bu bağlamda, Hakas kuzen terminolojisinde dikkat çeken bir diğer ayrıntı da cinsiyet, kuşak ve yaş ayrımının söz konusu sözcüklere eklenen “ağabey”, “abla”, “oğul”, “kız” anlamındaki sözcüklerle verilmesidir: Hak. *açı pice* “yaşça büyük amca/hala kızı (*pice* ‘abla’)”, *pöle pice* “yaşça büyük dayı/teyze kızı (*pice* ‘abla’)”, *çeen ool* “kız kardeşin oğlu (*ool* ‘oğul’)”, *çeen hıs* “kız kardeşin kızı (*hıs* ‘kız’)”, *açı hıs* “erkek kardeşin kızı (*hıs* ‘kız’)” (Butanayev, 2011, ss. 161, 521).

Akrabalık kavramlarının ortak bir terimde birleşmesi yalnızca eş ve alt kuşak akrabalar arasında gerçekleşmemekte; bazı dillerde “kardeş” anlamındaki terimler, “amca çocuğu” kavramını da karşılamaktadır. Hala, dayı ve teyze çocukları içinse benzer bir durum söz konusu değildir. Kardeş = kuzen ilişkisinin amca çocuklarıyla sınırlı olması, geleneksel Türk ailesinin baba soylu olması ve “dede” etrafında şekillenmesiyle açıklanabilir. Bu aile sisteminde genç kuşağın yaşça büyük mensupları ve yaşlı kuşağın yaşça küçük mensupları için ortak terimler kullanıldığı için babadan yaşça büyük amca “baba” ya da “dede” olarak, babadan yaşça küçük amca ise “ağabey” olarak işaretlenebilmektedir. Buna bağlı olarak amca çocukları da kardeş ve yeğenlerle eşitlenmektedir.

Diyagram 4. Kırgız Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi (Daire şekli kadın akrabaları, üçgen şekli ise erkek akrabaları göstermektedir).

Kırgızcada erkek kardeş için yaşa göre (*bayke*, *ini*), kız kardeş için ise yaşa ve konuşanın cinsiyetine göre (*ece*, *siñdi*, *karındaş*) farklı terimler bulunmakta; bu terimler, kuzen terminolojisinde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca burada kardeşler ve amca çocukları leksik olarak tamamen eşitlenirken yeğenler “küçük erkek kardeş” ya da “küçük kız kardeş” anlamındaki sözcüklerle işaretlenmiştir: Kır. *bayke* “ağabey, yaşça büyük amca oğlu”, *ini* “erkek kardeş, yaşça küçük akraba³”; *ece* “abla, yaşça büyük kadın akraba⁴”, *karındaş* “erkeğe göre kız kardeş, yaşça küçük kadın akraba”, *siñdi* “kadına göre kız kardeş, yaşça küçük kadın akraba⁵” (Akmataliyev, 2015a, ss. 173, 605, 722; Akmataliyev, 2015b, ss. 392, 755).

Bu sistemde öz kardeşleri ifade etmek için *bir tuugan* “öz, birinci dereceden (kardeş)” terimi kullanılmaktadır: Kır. *bir tuugan ini* “erkek kardeş (öz)”, *bir tuugan ece* “abla (öz)”. Teyze çocukları Moğolcadan alınan *bölö* sözcüğüyle işaretlenirken (krş. ET *çıkan*) dayı çocukları için özel bir terim yerine “dayı” ve “teyze” anlamındaki terimlere rastlanmaktadır: Kır. *tayake* “dayı, dayı oğlu (*ake* ‘amca’), *tayece* “teyze, dayı kızı (*ece* ‘abla’)” (Yudahin, 1985, ss. 189-190) (krş. Tuv. *daay* “dayı, dayı oğlu/kızı”).

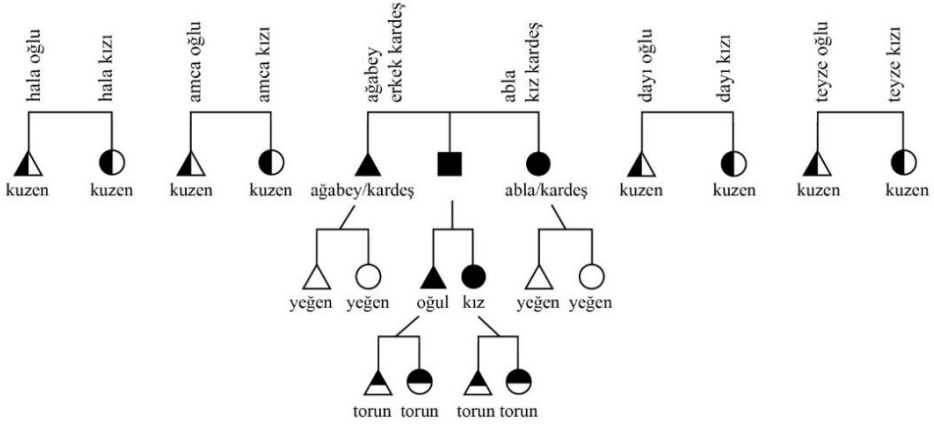
GTAS’ın terminolojik yapısı, Türk dil alanının çeşitli noktalarında zamanla önemli değişimler geçirmiştir. Bunlar arasında tüm kuzenlerin leksik olarak

³ Özellikle “amca oğlu” ya da “erkek kardeşin oğlu”. Hala oğlu için *ceen*, teyze oğlu için *bölö* terimleri kullanılır.

⁴ Özellikle “hala” ya da “amca kızı”. Teyze için *tayece*, teyze kızı için *bölö*, hala kızı için *ceen* terimleri kullanılmaktadır.

⁵ Özellikle “amca kızı” ya da “erkek kardeşin kızı”. Hala kızı için *ceen*, teyze kızı için *bölö* terimleri kullanılır.

eşitlenmesi, kuşaklar arasındaki geçişliliğin kaybolması ve leksik farklılaşmalar sayılabilir. Bu bağlamda, geleneksel yapı en iyi kuzeydoğu ve kuzeybatı grubu Türk dillerinde korunmuştur. Güneydoğu ve güneybatı Türk dillerinde ise dil ilişkilerinin sonucu olan sözcük ve anlam kopyalarının belirgin etkisi gözlemlenmektedir. Özellikle bazı dillerde akrabalık sistemleri hem yapısal hem de terminolojik bakımdan GTAS'tan oldukça uzaklaşmıştır. Bu açıdan Türkiye Türkçesinde kullanılan kuzen terminolojisi tipiktir.

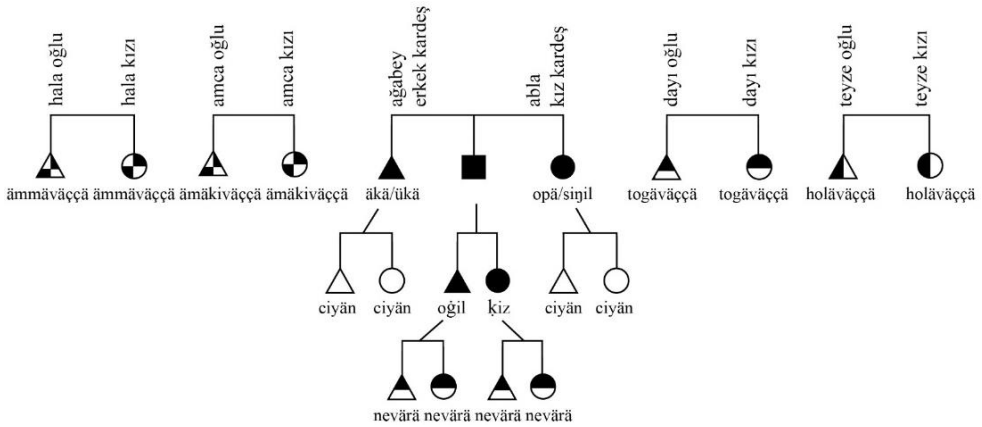
Diyagram 5. Türkiye Türkçesi Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi (Daire şekli kadın akrabaları, üçgen şekli ise erkek akrabaları göstermektedir)

Eski Türkçede görülen kuşaklar (kuzen, yeğen, torun) arası geçişlilik, Türkiye Türkçesinde neredeyse tamamen ortadan kalkmış, yaş ve cinsiyet bildirmeyen genel terimler dile yerleşmiştir. “Kuzen”, “yeğen” ve “torun” kavramlarının ayrı terimlerle işaretlenmeye başlamasıyla bu üç kavramı aynı anda karşılayan terimler, zaman içinde daha dar bir anlam alanına çekilmiştir. Bu açıdan *yeğen* sözcüğünün anlamsal gelişimi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Clouston’a göre (1972, s. 912) orijinal anlamı “kız kardeşin oğlu” ya da “kız evladın oğlu” olan ve çağdaş Türk dillerinde genellikle baba soyundan kadın akrabaların çocukları ya da kuzenler (Pokrovskaya, 1961, s. 51) için kullanılan *yeğen* sözcüğü, Türkiye Türkçesinde “torun” anlamını yitirmiş, bu anlam Ermeniceden geçen *torun* terimiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda *yeğen* sözcüğünün Ermenice konuşma diline *egan* “dayı oğlu” biçiminde geçmiş olması (Dum-Tragut, 2009, s. 718) da dikkat çekicidir.

Türkçe Sözlük’te (Parlatır, Gözaydın, Zülfikâr vd., 1998, s. 2424) “kardeş çocuğu” ve “amca, hala, dayı, teyze çocuğu” anlamıyla verilen *yeğen* sözcüğünün ikinci anlamı, günümüzde daha çok Fransızca kökenli *kuzen* terimiyle verilse de özellikle ağızlarda kuzen anlamının korunmuş olduğu görülmektedir. Bu görüntü,

Türkiye Türkçesi kuzen terminolojisinde kuşaklar arası geçişliliğin (ya da kuzen = yeğen eşitliğinin) son izi olarak değerlendirilebilir.

Kuzen terminolojisinin geleneksel akrabalık terminolojisinden uzaklaşmasında önemli bir rolü olan yabancı kökenli akrabalık terimlerinin dildeki yoğunluğu, kültürler arası etkileşimin derecesiyle doğrudan ilişkilidir. Özbek akrabalık terminolojisinde görülen Tacikçe etkisi, bu bağlamda değerlendirilebilir. Özbekçede “kuzen” anlamında kullanılan terimler, Tacikçedeki karşılıklarıyla (Solehov, 2008, s. 14) birebir uyuşmaktadır: Özb. *togäväççä* “dayı çocuğu” (< Tac. *tagobaça*), Özb. *ämäkiväççä* “amca çocuğu” (< Tac. *amakbaça*), Özb. *ämmäväççä* “hala çocuğu” (< Tac. *ammabaça*), Özb. “teyze çocuğu” *holäväççä* (< Tac. *holabaça*). Özellikle kuzeybatı ve kuzeydoğu Türk dillerinde “teyze çocuğu” anlamıyla kullanılan *bölä* sözcüğü, Özbekçede anlam genişlemesi sonucunda anne ve baba tarafından tüm kuzenleri bildirmeye başlamıştır. Yukarıdaki terimlerin yanı sıra Farsçadan *nävärä* “torun” sözcüğün alınmasıyla birlikte Eski Türkçeden beri eş ve alt kuşaklar için kullanılan *ciyän* (Tür. *yeğen*) sözcüğünün Özbekçede de kardeş çocuklarıyla sınırlanmış olduğu görülmektedir (Ma'rufov, 1981, s. 283).

Diyagram 6. Özbek Akrabalık Sisteminde Kardeş-Kuzen-Yeğen-Torun İlişkisi (Daire şekli kadın akrabaları, üçgen şekli ise erkek akrabaları göstermektedir).

GTAS'ın eş ve alt kuşak akrabaları leksik olarak eşitleyen tipik yapısı nedeniyle “kuzen” “yeğen” ve “torun” gibi kavramlar için çoğu zaman ortak terimler kullanılmıştır. Bununla birlikte Türk dillerinde yalnızca “kuzen” kavramını karşılayan terimler de bulunmaktadır. Bu terimlerin bir kısmı amca, hala, dayı ve teyze çocuklarını ayrı ayrı işaretlerken bazıları da hepsini tek başına karşılamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünü bu kapsamdaki söz varlığı oluşturmaktadır.

2. Kuzen Kavramıyla İlgili Söz Varlığı

böle: Räsänän (1969, s. 84), Pokrovskaya (1961, s. 53) tarafından Moğolca kökenli, Budagov (1869, s. 293) tarafından ise Türkçe kökenli (krş. *böl-*) olarak açıklanan *böle*, Moğol İmparatorluğu'nun Orta Asya'da güç kazanmaya başladığı 13. yüzyıldan itibaren artan Türk-Moğol ilişkileri sonucunda Türk dillerine geçmiş olmalıdır. Orta Türkçe yazılı kaynaklarında tespit edilemeyen bu sözcük, genellikle anne tarafından kuzenleri (özellikle teyze çocuklarını) ifade etmek üzere konuşma dili üzerinden alıntılanmış olmalıdır. Eski Türkçede aynı anlamda *çıkan* sözcüğü kullanılmıştır. Kullanım alanı daha çok kuzeydoğu ve kuzeybatı Türk dillerinde yoğunlaşsa da güneydoğu ve güneybatı Türk dillerinde de *böle* sözcüğünün izlerine rastlamak mümkündür: Tür. (ağ.), Nog., Kaz., Kkal. *böle*, Özb. *bölä*; Baş. *büle*; Kır., Alt. *bölö*; Hak., Şo. *pöle* (Li, 1999, ss. 82-83; Sevortyan, 1978, s. 216). Sözcüğün kaynak dildeki anlamı (Lessing, 1960, s. 127; Nominhanov, 1975, s. 66) çoğu yerde korunmuş olsa da bazı durumlarda değişmiştir. Örneğin, "kuzen" anlamı için öyküntü (*calque*) yoluyla oluşturulan *ike tuğan* (< Rus. *dvoyurodny*) terimini kullanan Başkurtçada *bülä* sözcüğü "torun çocuğu" anlamına gelmektedir. Ayrıca sözcüğün cinsiyetten bağımsız (*gender neutral*) genel bir terim olarak kullanıldığı diğer dillerin aksine Başkurtçada *-sär* (< Moğ.) ekiyle türetilmiş olan *büleser* sözcüğü "torun kızı" anlamına gelmektedir (krş. Baş. *yëyen-yëyenser* "erkek torun-kız torun") (Ahmerov, 1958, ss. 125, 178). Nogaycada da aynı yolla türetilmiş fakat farklı anlamda kullanılan *böleşer* "anne tarafından kuzen çocuğu" sözcüğü bulunmaktadır (krş. Nog. *böle* "anne tarafından kuzen") (Baskakov, 1963, s. 86).

1. a. *Olar iki pöle poltır* (Hak.)

"Onlar iki kuzendir (anne tarafından)" (Butanayev & Butanayeva, 1996, s. 119).

b. *Şabırkul bir tuuğan bölöm bolot* (Kır.)

"Şabırkul benim birinci dereceden kuzenimdir (teyze oğlu)" (Akmataliyev, 2015a, s. 285).

c. *Bizniñ yurtlärädä ämäkiväççä, xoläväççä-yu uzokrok qarindoşläriñ bolälärini häm şundäy — "bölä", deyişädi* (Özb.)

"Bizim oralarda amca çocuklarına, teyze çocuklarına ve uzak akrabaların çocuklarına *bölä* denir" (A'zam, 2007, s. 152)

d. *Tuğandan tuur yëyenser, yëyenserden tuur büleser, büleserden tuur tuasar, tuasardan tuur yat* (Baş.)

"Evlattan *yeyenser* (kız torun) doğar, *yeyenserden büleser* (torunun kızı) doğar, *büleserden tuasar* (torunun kızının kızı) doğar, *tuasardan yat* doğar" (Kuzeyev, 2015, s. 173).

çıkan: İlk olarak Orhon yazıtlarında (bk. Tekin, 1998, s. 52) tespit edilen *çıkan* sözcüğü, anne tarafından kuzenleri (özellikle teyze çocuklarını) ifade eden ve günümüzde az sayıda Türk dilinde görülen cinsiyetten bağımsız (*gender neutral*)

bir akrabalık terimidir: Trkm., Suyg., Özb. (ağ.) *çıkan*; Yak., Dolg. *sıgan*; Kkal. *şıkan* (Li, 1999, ss. 183-184; Popov, 1946, s. 74). Eski Türkçedeki anlamını Türkmencede ve Sarı Uygurcada koruyan sözcük, Türkmencede anne tarafından kuzenler için, Sarı Uygurcada ise tüm kuzenler için kullanılmakta⁶ ayrıca “ağabey”, “abla”, “erkek kardeş” ve “kız kardeş” anlamındaki terimlerle yaş ve cinsiyet ayrımı da yapılmaktadır: Suyg. *çıkan aka* “yaşça büyük kuzen (aka ‘ağabey’)”, *çıkan ını* “yaşça küçük kuzen (ını ‘erkek kardeş’)”, *çıkan sıynı* “yaşça küçük kuzen (sıynı ‘kız kardeş’)”, *çıkan kızaka* “yaşça büyük kız kuzen (kızaka ‘abla’)” (Léi, 1992, s. 295). Yakutçada daha geniş bir anlama sahip olan sözcük, yalnızca teyze çocuklarını ve kuzen çocuklarını değil aynı zamanda uzak akrabaları da işaret etmektedir (İonov, 1914, s. 323). Seroşevskiy (1896, s. 434) eski Yakutlarda dokuzuncu göbekten akrabalara da *sıgan* dendiğini ve bu durumdaki akrabalar arasında evliliğe izin verildiğini kaydetmiştir. Benzer şekilde F. Y. Kon (1936, s. 88), 20. yüzyılın başlarında Tuvaların anne tarafından akrabalarıyla, Direnkova (1926, s. 253) ise Altaylılar ve Teleütlerin teyze çocuklarıyla evlenebildiklerini kaydetmiştir. Günümüzde de etkisi süren bu anlayış, GTAS’ın baba soylu (*patrilineal*) yapısı nedeniyle anne tarafından akrabaların (özellikle teyze çocuklarının) farklı bir soy/uruk sayılmasından kaynaklanmaktadır. Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk ve Moğol halklarının aile sistemi için tipik bir özellik olan boy egzogamisi (Bacon 1958, s. 107) açısından bakıldığında *sıgan* sözcüğünün akrabalık terimi olmaktan başka soy birliğinin sınırını temsil etmesi de söz konusudur. Karakalpakçada *şıkan* biçiminde görülen sözcük, “kız arkadaşı” anlamına gelmektedir. Sözcüğün temel anlamından uzaklaşmış olmasının nedeni, Orta Türkçe döneminde Moğolcadan alıntılanan aynı anlama sahip *böle* sözcüğünün zamanla daha aktif bir terim hâline gelmesidir (krş. Kkal. *böle* “teyze çocuğu”). Her iki sözcüğün ortak özelliği, esas itibarıyla kan bağı bakımından en uzak akraba olan teyze çocukları için kullanılmalarıdır.

2. a. *Ol, çıkanı Aşır bilen maslahat etdi* (Trkm.)

“O, kuzeni (anne tarafından) Aşır ile istişare etti” (Hamzayev, 1962, s. 758)

b. *Üga tüstexxe örüsüspet sıgannıbit* (Yak.)

“Suya düştüğünde birbirini kurtarmayan akrabalarız” (İonov, 1914, s. 324)

doğanoğlan: Çağdaş Türk dillerinin pek çoğunda *doğ-* fiilinin *-(G)An* sıfat-fiil ekiyle birleşiminden oluşan akrabalık teriminin çeşitli türevleri “öz (kardeş)”, “akraba” anlamlarıyla kullanılmaktadır: Alt., Şo., Kır. *tuuğan*, Baş., Tat., Kaz., Kkal. *tuğan*; Trkm. *doğan*; Uyg. *tukқан*; Çuv. *tävän* (Pokrovskaya, 1961, ss. 43-44). Türkmenceye özgü bir akrabalık terimi olan ve *doğan* “kardeş”, *oğlan* “çocuk” sözcüklerinden oluşan *doğanoğlan*, Türkmen akrabalık sisteminde amca

⁶ Sözcük, “aynı kuşaktan kimseler” ve “kuzenler” anlamlarıyla Sarı Uygurcadan Doğu Yugurcaya da geçmiştir (Nugteren & Roos, 1996, s. 41).

çocuklarını işaretlemektedir. Sözlük anlamı itibariyle yaş ve cinsiyet gözetmeden kullanılan bu terim, kültürel bağlam gereği “amca çocuğu” ya da “amca oğlu” anlamına gelebilmektedir (krş. Kr. *bala* “çocuk, erkek çocuk”). Nitekim sözcüğün ikinci unsuru olan *oğlan*, “erkek çocuk” anlamındadır. “Amca kızı” anlamı ise *gız* “kız” sözcüğünün eklenmesiyle (*doğanoglan gız*) verilmektedir (Li, 1999, s. 181).

3. *Ali pıgamberiñ hem doğanoğlanı, hem giyevisidir* (Trkm.)

“Ali, peygamberin hem kuzeni hem damadadır” (Frank & Touch-Werner, 1999, s. 232).

ikē tuğan: Farklı dil ve kültürlerin etki alanında bulunan Türk halklarının akrabalık sistemleri, çeşitli biçimlerde GTAS’tan uzaklaşmıştır. Bu değişiklikler, sözcük kopyalarının yanı sıra anlam kopyalarıyla da gerçekleşebilmektedir. Rusça *dvoyurodnıy* “ikinci göbekten” sözcüğünden öyküntü (*calque*) yoluyla oluşturulan Tatarca ve Başkurtça *ikē tuğan* terimi, bu açıdan tipik bir örnektir. Rusçanın bu hususta etkisi, üçüncü göbekten yakınlığı ifade eden *ös tuğan* “üçüncü göbekten kuzen” (< Rus. *troyurodnıy*) teriminde de görülmektedir. Her iki örnekte de yaş ve cinsiyet ayrımı, “ağabey”, “abla”, “kız kardeş”, “erkek kardeş” anlamındaki sözcüklerin eklenmesiyle verilmektedir: Tat. *ikē tuğan abıy* “yaşça büyük kuzen (*abıy* ‘ağabey’)", *ikē tuğan apa* “yaşça büyük kuzen (*apa* ‘abla’)", *ikē tuğan sēñěl* “yaşça küçük kuzen (*sēñěl* ‘kız kardeş’)", *ös tuğan enē* “üçüncü göbekten yaşça küçük kuzen (*ini* ‘erkek kardeş’)" (Ganiyeva, 1997, ss. 123, 625); Baş. *ös tuğan ağay* “üçüncü göbekten yaşça büyük kuzen (*ağay* ‘ağabey’)", *ös tuğan apay* “üçüncü göbekten yaşça büyük kuzen (*apay* ‘abla’)", *ikē tuğan hēñlē* “yaşça küçük kuzen (*hēñlē* ‘kız kardeş’)" (Uraksin, 2005a, s. 262, Uraksin, 2005b, s. 520). Tatarcada bu terimden başka aynı anlamda kullanılan *tuğannan tuğan* terimi de bulunmaktadır. Ayrıca Tatar diyalektlerinde *tudıq*, *tudıқа* terimleri de “kuzen” anlamındadır (bk. Mahmutova, 1969, ss. 422-423).

4. a. *...kilesē atnalarda ikē tuğan abıysı Dadlinıñ anı gēl törtkelisēn hem çēmētkelisēn de belmiçe yoklıy idē ul* (Tat.)

“...gelecek birkaç haftayı kuzeni Dudley tarafından itilip kakılarak ve çimdiklenerek geçireceğini de bilmiyordu” (Rowling, 2017, s. 16).

b. *Velētdin mēnen Sefergeli ikē tuğan balalar* (Baş.)

“Veletdin ve Sefergeli kuzendir” (Kerim, 1981, s. 156).

kuzen: Özellikle Osmanlı Türkçesinin son döneminde (19. yüzyıl) yoğunlaşan Türk-Fransız dil ve kültür ilişkisinin sonucunda alıntılanmıştır. Bu sözcükten önce Osmanlı Türkçesinde Farsça etkisiyle (krş. Far. *pesar* ‘amme “hala oğlu”, *dohtar hāle* “teyze kızı”, *pesar* ‘amu “amca oğlu”, *dohtar dāyi* “dayı kızı”) dile yerleşmiş *amca zade*, *teyze zade*, *dayı zade*, *hala zade*, (bk. Redhouse, 1884, s. 189) ve *amuca oğlu*, *dayı oğlu* (Redhouse, 1880, s. 81) gibi günümüzde de varlığını sürdüren tanımlayıcı terimler kullanılmıştır. Fransızcadan Türkçeye girmiş olan *kuzen* terimi, ilk zamanlarda doğal olarak daha çok şehirli nüfus

tarafından benimsenmiş ve zamanla Farsça kökenli *zade* sözcüğüyle kurulan terimlerin yerini almıştır. Fakat özellikle kırsal bölgelerde benzer durum gerçekleşmediği gibi *oğul* ve *kız* sözcükleriyle kurulan kuzen terimlerinin ağızlardaki aktif kullanımı devam etmiştir.

Türkçe Sözlük'te (TS, 1998, ss. 1428-1429) *kuzen* (< Fr. *cousin*) sözcüğü “teyze, dayı, hala veya amcanın erkek çocuğu, erkek yeğen” olarak tanımlanmaktadır. Sözcüğün dişil karşılığı ise yine Fransızca kökenli *kuzin* (< Fr. *cousine*) olarak verilmektedir. Fakat *kuzen-kuzin* sözcükleriyle kurulan eril-dişil ayrımı Türkçede (özellikle de konuşma dilinde) yaygınlaşmamış; bunun yerine *kuzen* terimi her iki cinsiyet için de kullanılmaya başlanmıştır.

5. a. *Dünyada başka insan kalmamış gibi niçin kuzenimi, dünyanın muhakkak en iğrendiğim insanı olan Kâmrân'ı ileri sürmüştüm* (Tür.) (Güntekin, 1957, s. 39).
- b. *Baltimore'da Edgar Allan Poe'nun teyzesi ve daha sonra evleneceği on yaşındaki kuzeni Virginia ile paylaştığı dört katlı ve küçücük, kederli evin bana çok tanıdık geldiğinden söz ettim* (Tür.) (Pamuk, 2008, s. 562).

şanı: Kökeni belirsiz olan bu akrabalık teriminin kullanımı, Altayca ve Tuvacayla sınırlıdır. Sözcük, Tuvacada teyze çocukları için kullanılırken Altaycada üçüncü göbekten (< Rus. *troyurodnıy*) kuzenleri işaret etmektedir. Bu dilde teyze çocukları için ise *bölö* sözcüğü yerleşmiştir (bk. Funk & Tomilov, 2006, s. 417). Tuva akrabalık terminolojisinde *şanı* teriminden başka üçüncü göbekten kuzenler için *böle*, dördüncü göbekten (< Rus. *çetveroyurodnıy*) olanlar için de *haya* terimleri kullanılmaktadır (bk. Kara-ool, 2015, s. 37). Tuvacada *şanı* sözcüğünün baba tarafındaki karşılığı *çeen* olup bu sözcük, “hala çocuğu” anlamındadır.

Tuvacada *şanı* sözcüğünden başka bu sözcüğün türemiş biçimi de (*şanışklar*) kullanılmaktadır (Kara-ool, 2001, s. 253). Akrabalık terimleriyle özdeşleşmiş bir morfem olan *-şkı-lar* ve onun değişik formları (*-şkı*, *-lışkı*, *-lışklar*), sözcüklere eklenerek topluluk (aile üyeleri) anlamı katmaktadır. Bu nedenle benzer türemiş biçimler diğer akrabalık terimlerinde de görülmektedir: Tuv. *avalışklar* “anne ve çocukları (*ava* ‘anne’)”, *kudaşklar* “dünürler (*kuda* ‘dünür’)” (İshakov & Pal'mbah, 1961, ss. 171-172).

6. *İrbijeyniñ töreli-daa eves, şanızi-daa eves, ana-la tanji bolgan* (Tuv.) “İrbijey’in akrabası da kuzeni (teyze çocuğu) de değildi, sadece bir tanıdığıydı” (Kudaji, 1993, s. 154).

zuğari: Türk dilleri içinde yalnızca Kumukçada tespit edilebilen *zuğari* sözcüğü Kafkasya'nın yerel dillerinden Dargineden alınmıştır (bk. Selimova, 2000, s. 6). *Zuğari* kaynak dilde olduğu gibi Kumukçada da anne ve baba tarafından tüm kuzenler için kullanılan bir akrabalık terimidir. Bununla birlikte Dargineden farklı olarak Kumukçada *zuğari* sözcüğü cinsiyetten bağımsızdır (krş. Drg. *uziğar* “erkek kuzen”, *ruziğar* “kadın kuzen”). Ayrıca *ğardaş* ve *ğizardaş* terimlerinin yardımıyla yaş ve cinsiyet ayrımı leksik olarak işaretlenebilmektedir. Kum.

zūkari kardaş “erkek kuzen (*kardaş* ‘erkek kardeş’), *zūkari kızardaş* “kadın kuzen (*kızardaş* ‘kız kardeş’)”. Yine Dargınceden Kumukçaya geçen ve üçüncü göbekten (Rus. *troyurodnıy*) kuzenler için kullanılan *karigen* (< Drg. *karigan*) teriminde de cinsiyet ayrımı benzer biçimde yapılmaktadır (bk. Bammatov, 1969, s. 192).

7. **Zūkari** *meni medsestra bolup işley* (Kum.)
‘Kuzenim hemşire olarak çalışıyor’ (Atayeva, 2014, s. 22).

Sonuç

Geleneksel Türk akrabalık sisteminde “kuzen” kavramı ve onun işaret ettiği akrabalık bağı, kendine özgü bazı özelliklere sahiptir. Bunlardan en öne çıkanı, tüm kuzenlerin sosyolojik olarak eşit yakınlıkta olmamasıdır. GTAS’ın baba soylu (*patrilineal*) yapısı nedeniyle kuzenlerin akrabalık terminolojisindeki konumları, yakından uzağa doğru *amca çocuğu* → *hala çocuğu* → *dayı çocuğu* → *teyze çocuğu* şeklindedir. Geleneksel Türk ailesinin “dede” etrafında şekillenmesi nedeniyle çoğu Türk dilinde “amca” ile “ağabey”, “hala” ile “abla” leksik olarak eşitlenmekte, buna bağlı olarak amca çocukları ile kardeş ya da kardeş çocukları, hala çocukları ile abla/kız kardeş ya da onların çocukları ortak terimlerle işaretlenmektedir. Buna karşın anne tarafından kuzenler için benzer bir durum söz konusu değildir. Özellikle teyze çocukları, soyun babadan devam etmesi nedeniyle kuzenler arasında en uzak akrabalık bağı temsil etmektedir.

Türk dillerinde “kuzen” kavramıyla ilgili terimlerin semantik ve leksik gelişimini genel hatlarıyla ortaya koyan örnekler, GTAS’ta eş ve alt kuşak akrabaların leksik olarak birleştirildiğini, bununla birlikte amca, hala, dayı ve teyze çocuklarının ayrı ayrı işaretlendiğini göstermektedir. Bu görüntü, zaman içinde çeşitli faktörlerin etkisiyle değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda GTAS’ta ortaya çıkan yapısal değişiklikler, esas olarak iki şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, kuşaklar arası geçişliliğin ortadan kalkmasıdır. Böylelikle iki ya da üç farklı kuşağın ortak bir terimle işaretlenmesi terk edilmiş, eş kuşaklar ve alt kuşaklar kendi içinde terminolojik sınıflamaya tâbi olmuştur. İkinci önemli değişiklik, dört farklı kuzen teriminin önce anne ve baba tarafı olmak üzere ikiye düşmesi, bazen de tüm kuzenlerin ortak bir terimle işaretlenmesidir.

Kuzen terminolojisinde ortaya çıkan bazı değişiklikler, dil ilişkileri bağlamında açıklanabilmektedir. Diller arasındaki etkileşim bazen mevcut bir terimin yabancı eşdeğeriyle karşılanmasına, bazen de dilde bulunmayan bir akrabalık kavramının başka bir dilden alınmasına neden olmuştur. “Kardeş”, “kuzen”, “yeğen” ve “torun” kavramlarının birleştiği çok anlamlı terimler ile amca, hala, dayı, teyze çocukları için kullanılan özel terimler dışında “kuzen” kavramını karşılayan cinsiyet, yaş, anne-baba-soyundan bağımsız genel terimlerin (Tür. *kuzen*, Kum. *zūkari*) yabancı kökenli olması bu durumu örneklemektedir.

Kısaltmalar

ağ.	ağız	Kır.	Kırgızca
Alm.	Almanca	Kkal.	Karakalpakça
Alt.	Altayca	Kum.	Kumukça
Baş.	Başkurtça	Nog.	Nogayca
Çuv.	Çuvaşça	Özb.	Özbekçe
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk	Rus.	Rusça
Drg.	Dargince	Suyg.	Sarı Uygurca
ET	Eski Türkçe	Şo.	Şorca
Far.	Farsça	Tac.	Tacikçe
Fr.	Fransızca	Tat.	Tatarca
GTAS	Geleneksel Türk akrabalık sistemi	Trkm.	Türkmençe
Hak.	Hakasça	Tuv.	Tuvaca
İsp.	İspanyolca	Tür.	Türkçe

Kaynakça

- Ahmerov, K. Z. (Ed.). (1958). *Başkırsko-russkiy Slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannih i Natsional'nih Slovarey.
- Akmataliyev, A. (Ed.). (2015a). *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*. Bişkek: Avrasiya Press.
- Akmataliyev, A. (Ed.). (2015b). *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*. Bişkek: Avrasiya Press.
- Atayeva, G. (2014, Ağustos 1). Qayda Yangylyş Bolghanman?. *Yoldaş* içinde (s. 22).
- A'zam, E. (2007). *Ertak bilan Xayrlashuv. Qissalar ve Hikoyalar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
- Bacon, E. E. (1958). *A Study of Social Structure in Eurasia*. New York: Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.
- Bammatov, Z. Z. (1969). *Kumuksko-russkiy Slovar'*. Moskva: İzdatel'stvo Sovyetskogo Entsiklopediya.
- Baskakov, N. A. (1963). *Nogaysko-russkiy Slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannih i Natsional'nih Slovarey.
- Baştuğ, S. (1993). Kök Türük Kinship Terminology: An Omaha Model. *Central Asiatic Journal*, 37(1-2), 1-19.
- Budagov, L. (1869). *Sravnitel'nyy Slovar' Turyetsko-Tatarskih Nareçiy I*. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Butanayev, V. Ya. (2011). *Russko-hakasskiy Slovar' (okolo 15 ts. slov)*. Astana: Poligrafiya.
- Butanayev, V. Ya. ve Butanayeva, I. I. (1996). *Hooray Çonnuj Törelleri*. Abıgan: Upp «Khakasiya».
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Direnkova, N. (1926). Rod, Klassifikatsionnaya Sistema Rodstva i Braçniye Formı u Altaysev i Teleut. V. G. Bogoraz & L. Y. Şternberg (Ed.), *Materialı po Svad'be i Semeyno-rodovomu Stroyu Narodov SSSR* içinde (ss. 247-259).
- Dum-Tragut, J. (2009). *Armenian. Modern Eastern Armenian*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Dziebel, G. V. (2007). *The Genius of Kinship: The Phenomenon of Human Kinship and the Global Diversity of Kinship Terminologies*. Youngstown and New York: Cambria Press.
- Erdem, M. (2000). Türkmen Türkçesinde Akrabalık Terimleri Üzerine. *KÖK Araştırmalar Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 187-202.
- Frank, A. J. ve Touch-Werner, J. (1999). *Turkmen-English Dictionary*. Kensington, Md.: Dunwoody Press.
- Funk, D. A. ve Tomilov, N. A. (2006). *Tyurkskiye Narodı Sibiri*. Moskva: Nauka.
- Ganiyeva, F. A. (Ed.). (1997). *Russko-tatarskiy Slovar'*. Moskva: İnsan.
- Gülensoy, T. (1974). Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 21-22(1973-1974), 283-318.
- Güntekin, R. N. (1957). *Çalkıuşu*. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Hamzayev, M. Y. (Ed.). (1962). *Slovar' Turkmenskogo Yazıka*. Aşhabat: Izdatel'stvo Akademii Nauk Turkmenskoy SSR.
- İonov, V. M. (1914). Obzor Literaturı po Verovaniyam Yakutov. *Jivaya Starina*, 3-4, 317-372.
- İshakov, F. G. ve Pal'mbah, A. A. (1961). *Grammatika Tuvinskogo Yazıka. Fonetika i Morfoloġiya*. Moskva: İzdatel'stvo Vostoçnoy Literaturı.
- Kara-ool, L. S. (2001). O Nekotoryh Osobennostyah Funktsionirovaniya Terminov Rodstva u Tuvintsev-erzintsev. *Algebra Rodstva*, 7, 248-254.
- Kara-ool, L. S. (2015). Nekotorye Osobennosti Sistemı Terminov Rodstva i Svoystva Tuvinskogo Yazıka. A. S. Şaalı, (Ed.), *Rodovoye Soobşçestvo Kak Garant Zaşçiti Detstva: İstoriya, Sovremennoye Sostoyaniye i Perspektivi* içinde (ss. 35-41). Kızıl: IPO «Bilig» İnstituta Razvitiya Natsional'noy Şkolı.
- Kerim, M. (1981). *Ođon-ođaq Bala Sağ*. Öfö: Başkörtostan Kitap Neşrietë.
- Kon, F. Ya. (1936). *Za pyat'desyat Let* (C. 3-4). Moskva: Sovyetskiy Pisatel'.
- Krader, L. (1963). *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads*. The Hague: Mouton.
- Kudajı, K. E. (1993). Irak Bulut. *Çogaaldar Çındızı. I Tom: Toojular, Çeçen Çugaa* içinde (ss. 150-393). Kızıl: TNÜÇ.
- Kuzeyev, R. G. (2015). *Sobraniye Nauçnih Trudov: Tom 1*. Ufa: Kitap.
- Léi, X. (1992). *Xībù Yùgù Hàn Cidiǎn*. Chéngdu: Sichuǎn Mǐnzú.
- Lessing, F. D. (Ed.). (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Li, Y. S. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg.
- Mahmutova, L. T. (Ed.). (1969). *Tatar Tělněň Dialěktologik Süzlěğě*. Kazan: Tatarstan Kitap Naşriyatı.
- Ma'rufov, Z. M. (Ed.). (1981). *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati* (C. I, A-P). Moskva: Rus Tili Naşriyoti.
- Morgan, L. H. (1871). *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*. Washington: The Smithsonian Institution.
- Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*. New York: The Macmillan Company.
- Nanda, S. ve Warms, R. L. (2007). *Cultural Anthropology*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Nominhanov, Ts. D. (1975). *Materialı k İzuçeniyu İstorii Kalmutskogo Yazıka*. Moskva: Nauka.

- Nugteren, H. ve Roos, M. (1996). Common Vocabulary of the Western and Eastern Yugur Languages. The Turkic and Mongolic Loanwords. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 49(1/2), 25-91.
- Pamuk, O. (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikâr, H., Aksu, B. T., Türkmen, S. ve Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pokrovskaya, L. A. (1961). Termin Rodstva v Tyurkskih Yazıkah. Y. İ. Ubryatova, (Ed.), *İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskih Yazıkov* içinde (ss. 11-81). Moskva: Nauka.
- Popov, A. A. (1946). Semeynaya Jizn' U Dolgan. *Sovyetskaya Etnografiya*, 4, 50-74.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Redhouse, J. W. (1880). *Redhouse's Turkish Dictionary, in Two Parts, English and Turkish, and Turkish and English*. London: Bernard Quaritch.
- Redhouse, J. W. (1884). *A lexicon, English and Turkish; Shewing in Turkish, the Literal, Incidental, Figurative, Colloquial, and Technical Significations of the English Terms, Indicating their Pronunciation in a New and Systematic Manner; and Preceded by a Sketch of English Etym.* Constantinople [İstanbul]: Printed for the Mission by A.H. Boyajian.
- Rowling, J. K. (2017). Harri Potter hem Felsefeçë Taşı (A. Şeyhin, Çev. Ed.). 02 Temmuz 2019 tarihinde <http://potter.tatar/2017/08/28/harri-potter-hem-felcefecetasi> adresinden erişildi.
- Selimova, G. A. (2000). *Nahsko-dagestanskiye Zaimstvovaniya v Dialektah Kumikskogo Yazıka. Avtoreferat*. Mahaçkala.
- Seroşevskiy, V. L. (1896). *Yakuti. Opit Etnografiçeskogo İssledovaniya* (C. I). Sankt-Peterburg: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov.
- Sevortyan, E. V. (1978). *Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov. Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı Na Bukvu 'B'*. Moskva: Nauka.
- Solehov, S. (2008). *Russko-tacikskiy Razgovornik*. Duşanbe.
- Taşbaş, E. (2019). The Turkic Kinship System. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 72(2), 245-258.
- Tekin, T. 1960. Amca ve Teyze Kelimeleri Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 283-294.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg.
- Tsintsius, V. I. (1972). Etimologii Altayskih Terminov Rodstva. V. İ. Tsintsius, (Ed.), *Oçerki Sravnitel'noy Leksikologii Altayskih Yazıkov* içinde (ss. 15-71). Leningrad: Nauka.
- Uraksin, Z. G. (2005a). *Russko-başkirskiy Slovar'* (C. I, A-O). Ufa: Başkirkaya Entsiklopediya.
- Uraksin, Z. G. (2005b). *Russko-başkirskiy Slovar'* (C. II, P-Ya). Ufa: Başkirkaya Entsiklopediya.
- Yudahin, K. K. (1965). *Kirgizsko-russkiy Slovar'* (C. I, A-K). Moskva: Sovyetskaya Entsiklopediya.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-russkiy Slovar'* (C. II, L-Ya). Moskva: Sovyetskaya Entsiklopediya.